Ioan-Aurel POP

Istoria și semnificația numelor de *român/valah și România/Valahia*

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Introducere

Numele popoarelor și ale statelor au o semnificație aparte, poartă în ele o întreagă istorie, vin din trecut și privesc spre viitor. Despre trecutul poporului român și al României se scriu adesea lucruri de mare profunzime, dar și texte grav distorsionate, justificabile, până la un punct, de marasmul comunist, de impunerea în acei ani a unei viziuni artificiale, controlate de puterea totalitară. Se remarcă aici clișeele (erorile) propagandistice prin care românii erau declarați eterni, vechi de mii de ani, glorioși și imaculați etc., clișee care au determinat reacții vehemente, multe disproporționate. Unele dintre neadevărurile ivite recent se altoiesc și pe faima proastă a unei mici părți a diasporei noastre rătăcitoare și, adesea, prea prezente și gălăgioase. Astăzi dezorientarea este sau pare să fie mai mare ca oricând. Uneori se afirmă, prin varii mijloace, că românii nu au practic istorie, că sunt recent formați, că au avut dinastie cumană, că sunt romi sau, dim-

În acest număr de revistă, la tradiționala rubrică Recurs la patrimoniu, prezentăm discursul de recepție rostit de domnul Academician Ioan-Aurel Pop în Aula Academiei Române pe data de 29 mai 2013. Publicăm, de asemenea, și cuvântul de răspuns al Academicianului Dan Berindei, vicepreședinte al Academiei Române.

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

potrivă, că sunt pelasgi ori daci curați, creștini de dinainte de Hristos, vorbitori de latină înainte de romani etc. Alții, istorici de meserie, susțin că suntem un popor relativ nou, născut din valahi (vlahi), că avem un stat abia din secolul al XIX-lea și monarhie abia de prin 1866, că nu dispunem, prin urmare, de experiență istorică și nici de spirit și exercițiu de tip democratic. Oscilațiile acestea, între a fi „cei mai glorioși din lume" și a fi „omuleți patibulari", „turmă", pătrunși de o „puturoșenie abisală", sunt deconcertante pentru martorii străini onești și dornici de adevăr; pentru mulți dintre români, ele sunt sursă de neîncredere și de dezamăgire ori chiar, asociate cu alte dificultăți, motiv de negare a propriei identități. Defăimarea pare uneori de-a dreptul sistematică, dusă cu intenția de a o cultiva și perpetua pe fondul unei confuzii voite, întreținute de către anumiți „formatori de opinie" care pun pe același plan cercetarea istorică autentică și eseul, mărturiile extrase din izvoare și panseurile fanteziste, adevărurile despre trecut și imaginația exacerbată de felurite frustrări individuale. Această confuzie

Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

dintre rezultatele cercetărilor de specialitate și produsele impresiilor personale „naște monștri”.

Necunoașterea și nesiguranța, erorile și legendele persistă și în legătură cu numele pe care le poartă românii și țara (țările) lor. Pentru majoritatea românilor și mai ales pentru specialiști, chestiunea este pe deplin lămurită, iar reluarea sa poate să pară de prisos. Se va vedea că nu este, din păcate, așa și că, prin urmare, anumite precizări devin necesare. Numele unui popor și numele unui stat sunt uneori aproape la fel de importante ca și existența propriu-zisă a poporului respectiv și a statului în cauză. Este de remarcat cazul recent al unui stat din sud-estul Europei („Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei”) care încă nu se poate numi oficial cum dorește el însuși (poporul său) și cum a decis propriul parlament (Macedonia)[1]. În aceeași categorie se înscrie și decizia de adoptare a numelui general de „rom” pentru un popor fără stat propriu, dar răspândit în multe țări europene. Numele de acest fel ajung să facă parte din identitatea etnică, națională și statală și, de cele mai multe ori, tacit sau manifest, modelează destinul purtătorilor lor[2].

Nici românii și România nu au făcut excepție de la aceasta, în sensul că numele a modelat destinul acestor realități, le-a trasat o anumită traiectorie istorică. Chestiunea numelui românilor a fost reluată în ultimii ani, deopotrivă de către specialiști și amatori, din mai multe puncte de vedere, între care și cel al asemănării dintre etnonimele de „român” și „rom”. Evoluțiile referitoare la etnicitate sunt astăzi deosebit de complexe, cu precădere dacă sunt analizate din perspectiva dublă a destrămării unor state multinaționale, pe de o parte și a construcției identității europene, pe de altă parte[3]. Pentru români, mai ales pentru intelectualii români, lucrurile sunt cunoscute și pot să pară redundante, dar pentru străini, inclusiv pentru unii specialiști străini, multe aspecte sunt neclare și port necesita precizări.

1. Dualitatea numelor de valah și român în context istoric general

România există, între granițele sale actuale și din punct de vedere al dreptului internațional, de la 1946-1947, când Conferința de Pace de la Paris a consfințit situația postbelică[4]. Însă România contempora-

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

nă – denumită atunci și „România Mare” – s-a format în anul 1918, când Vechiului Regat i s-au alăturat Basarabia (la 27 martie/ 9 aprilie), Bucovina (la 15/ 28 noiembrie), Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul (la 18 noiembrie/ 1 decembrie). Această Românie de după Primul Război Mondial a fost recunoscută pe plan internațional în anii 1919-1920, prin cealaltă Conferință de Pace de la Paris. România, ca nucleu al statului modern, s-a constituit însă în intervalul 1859-1866, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și la începutul domniei principelui Carol de Hohenzollern. Numele de România (în forma specifică, cu vocalele „o” și „â”) s-a folosit pentru prima oară în mod oficial (în documente de stat) cam tot atunci (1862-1866), pentru teritoriul rezultat din unirea Țării Românești (Oltenia și Muntenia, fără Dobrogea) și Moldovei (partea central-apuseană – cu zona de la nordul Gurilor Dunării – fără Bucovina și fără cea mai mare parte din Basarabia). Constituția de la 1866 a consacrat statornic numele de România, pe care cucerirea, proclamarea și recunoașterea independenței absolute (însoțite de alăturarea Dobrogei la statul român), ca și instaurarea regatului (evenimente petrecute între anii 1877 și 1881), l-au impus definitiv. În mediile străine însă, pentru încă o vreme, s-a mai apelat la numele de Valahia și la acela de valahi, cu variantele lor din diferitele limbi. De altminteri, foarte mulți oameni au uitat, iar alții nu au știut niciodată că, până târziu, în secolul al XIX-lea, ceea ce românii numeau generic „Țara Românească” era pentru orice străin „Valahia” (cu diferite variante de scriere și pronunțare).

Datorită acestei constituiri târzii a statului român modern și a impunerii denumirii oficiale de România abia în a doua parte a secolului al XIX-lea, mulți autori străini au rămas derutați în legătură cu dualitatea numelui de Valahia-România și de valah-român. Mirarea s-a datorat în mare parte evoluției specifice și ignoranței – cine se interesa atunci de soarta istorică a unui mărunt popor „de la Porțile Orientului”, când erau atâtea probleme spectaculoase, legate de țări importante, precum Germania, de Franța sau de Italia? –, dar și unor știri mediate și viciate, sosite prin intermediari interesați ori nepricepuți.

S-a spus și s-a scris adesea că numele de România a fost „inventat” sau folosit pentru prima oară de către un autor grec, Dimitrie Philippide, pe la 1816, când el publica la Leipzig lucrările *Istoria României* și *Geo-*

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

grafia României, referindu-se în linii mari la spațiul vechii Dacii traiane[5]. Unii au crezut sincer și mai cred că toponimul de România a apărut realmente *ex nihilo* la începutul secolului al XIX-lea, din rațiuni politice artificiale și în spirit naționalist modern. În legătură cu această convingere se află și o alta, curentă și acum în anumite zone ale spiritualității europene: valahii au fost o populație difuză, disparată și neprecizată în Evul Mediu, cu mai multe ramuri și componente; dintre anumiți valahi, s-ar fi format în epoca modernă, odată cu națiunile de tip modern, românii. Cu alte cuvinte, valahii și românii ar fi două popoare (etnii) predominant romanice, aflate în succesiune: întâi ar fi fost vlahii și apoi românii. Impunerea unor asemenea idei tendențioase, cu substrat politic, legate de diferențele dintre vlahi/valahi și volohi sau dintre moldoveni și români, fără nicio bază științifică, s-a făcut, în mare măsură, datorită propagandei rusești și apoi sovietice, însușite și perpetuate până astăzi în anumite cercuri.

Românii de rând nu și-au pus niciodată, în trecut, problema dualității vlah – român sau a altor nume, fiindcă nu au cunoscut decât relativ recent existența etnonimului vlah ori a numelui de Valahia. Iar pentru elitele românești lucrurile erau clare de mult timp, din moment ce istoricul și omul politic Miron Costin putea încă în secolul al XVII-lea: „Și acestea – nu toate denumirile, <ci> numai unele dintre ele – le-am însemnat, pentru înțelegerea mai ușoară a denumirilor neamului și altor țări, Moldovei și Țării Munteneşti și românilor din Ardeal. Așa și pentru neamul acesta, de care scriem, din țările acestea, numele său drept și mai vechi este *român*, adecă râmlean, de la Roma. Acest nume <vine> de la descălecatul lor de la Traian, și cât au trăit <românii>, până la pustiirea lor de pe aceste locuri <deschise> și cât au trăit în munți, în Maramureș și pe Olt, tot acest nume l-au ținut și îl țin până astăzi, și încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei și acum zic Țara Rumânească, ca și *românii* cei din Ardeal. Iar străinii și țările dimprejur le-au pus acest nume de *vlah*, de la *vloh*, cum s-a mai pomenit, <iar> aceste nume de *valeos*, *valascos*, *olah*, *voloșin* tot de străini sunt puse, de la Italia, căreia îi zic *Vloh*. Apoi, mai târziu, turcii, de la numele domnului care a închinat țara întâi la turci, ne zic *bogdani*[6], <iar> muntenilor *caravlah*, grecii ne zic *bogdanovlah*, muntenilor – *vlahos*. Iar acest nume, *moldovan*, este de la apa Moldovei, după al doilea descălecat al acestei țări, de la Dragoș Vodă[7]. Și muntenilor, ori cei de pe

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

munte – *munteni*, ori cei de pe Olt – *olteni*, că leșii[8] așa le zic *molteani*. Deși și prin istorii, și în graiul străinilor, și între ei înșiși, cu vremurile, cu veacurile, cu înnoirile, <românii> au și dobândesc și alte nume, doar acela care este numele vechi stă întemeiat și înrădăcinat, <adică> *rumân*, cum vedem. Că, măcar că ne chemăm acum moldoveni, dar nu întrebăm: „știi moldovenește?", ci „știi rumânește?", adică râmlenește; puțin nu este ca *știs romanițe*, pe limba latină. Stă, dar, numele cel vechi ca un temei neclătinat, deși adaugă ori vremile îndelungate, ori străinii adaugă și alte nume, însă cel ce-i rădăcină nu se mută. Și așa este și acestor țări, și țării noastre, Moldovei, și Țării Muntenești: numele cel drept din moși-strămoși este *român*, cum își cheamă și acum locuitorii din țările ungurești, și muntenii țara lor și cum scriu și răspund cu graiul: *Țara Rumânească*"[9]. Astfel, Miron Costin lămurește în chip destul de clar existența numelor generale de români și vlahi, a altor denumiri regionale și locale (bogdani, moldoveni, munteni, olteni), precum și a numelui de Țara Românească. Cum se vede, învățatul boier moldovean folosește alternativ numele de *rumân* și *român*, ele reprezentând pentru el exact același lucru. El știe că românii au multe denumiri locale, regionale, după provinciile și „țările" în care locuiesc, dar și o denumire etnică generală, cu o formă principală internă (*rumân* ori *român*) și una externă (*vlah*).

În același sens au scris apoi Dimitrie Cantemir și savanții curentului cultural iluminist numit Școala Ardeleană. Firește, în paralel, au apărut și alte explicații, multe fanteziste sau răuvoitoare, în legătură cu denumirile etnice legate de români, fapt perfect normal și întâlnit și în istoria altor popoare. Demolarea teoriei diferenței dintre valahi și români s-a făcut, în chip științific modern în istoriografia română, în secolul al XIX-lea și a continuat cu o foarte serioasă teoretizare în secolul trecut, prin lucrările lui Nicolae Iorga[10], Gheorghe Brătianu[11], Șerban Papacostea[12], Adolf Armbruster[13], Vasile Arvinte[14], Eugen Stănescu[15], Ștefan Ștefănescu[16], Stelian Brezeanu[17] și ale altora[18]. Cu alte cuvinte, s-a demonstrat, pe temeiul izvoarelor, că românii, încă din Evul Mediu, au avut, în general, două nume, unul dat lor de străini (rezultat al alterității, al contactului cu „celălalt", cu vecinul[19]), dar nefolosit și (cel mai adesea) necunoscut de ei, și altul dat lor de ei înșiși, acesta fiind numele de sine (rezultat al conștiinței de sine). Primul nume este cel de *vlah*, cu toate variantele sale (*valah*, *valach*, *voloh*, *blac*, *oláh*, *vlas*, *ilac*,

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

ulah etc.), iar al doilea este cel de *rumân/ román*, şi el cu anumite variante, mai puţine decât precedentul. Nu există niciun izvor care să arate că românii şi-ar fi spus dintru început lor înşişi valahi sau într-un fel cumva asemănător, termenul respectiv intrând în limba română curentă foarte târziu, de regulă ca neologism. Chiar şi românii rămaşi izolaţi la sud de Dunăre, în regiuni complet mixte sau sub forma unor insule de latinitate în „marea" slavă, greacă ori albaneză, şi-au spus tot români (cu variante) până recent şi îşi mai spun şi astăzi. Abia puţini dintre ei, influenţaţi de felul cum îi numeau slavii, grecii sau albanezii, au început să cunoască etnonimul de vlah şi să-l folosească în legătură cu ei înşişi.

Natural, unii istorici mai puţin familiarizaţi cu istoria medievală şi modernă timpurie a românilor şi mai ales cu sursele acesteia (greu de accesat, din moment ce sunt scrise în atâtea limbi: slavonă, latină, greacă, maghiară, limbi orientale, limbi slave etc.) pot părea şi chiar sunt surprinşi de această dualitate de nume. Situaţia nu este însă deloc ieşită din comun, dimpotrivă, ea se întâlneşte la multe popoare: ungurii se denumesc pe sine *magyarok* şi nu unguri, cum le spun străinii; grecii sunt pentru ei înşişi *eleni*, polonezii sunt numiţi de către alţii şi *leahi*, *leşi* sau *lengyelek*, germanii sunt şi *niemtzi*, *Allemands*, *tedeschi*, *németek* etc., dar ei se numesc pe sine *Deutschen*. La fel este cu albanezii, finlandezii, irlandezii, olandezii şi cu mulţi alţii. Un sârb este (era) pentru un maghiar *rác*, un slovac este (era) *tót*, un italian – *olasz*, un român – *oláh*[20] etc. Paralelismul dintre români şi maghiari este cel mai grăitor, întrucât ambele popoare erau denumite distinct de străini şi purtau, prin urmare, duble nume încă de la începuturile lor ca popoare deplin constituite în Europa Central-Sud-Estică, adică din secolul al IX-lea încoace[21].

2. Rumân şi román; conştiinţa romanităţii românilor în Evul Mediu

În privinţa românilor, mărturiile vechi, încă din secolele XIII-XIV, arată clar această dualitate. Autorii străini indică fără putinţă de tăgadă că, deşi exista în mediile externe europene şi chiar extra-europene numele de vlah, românii se numeau pe sine, cel mai adesea, *rumâni*, termen derivat din latinescul *Romanus*, în amintirea Romei, a cărei denumire au conservat-o peste secole. Forma *rumân* este veche, moştenită din

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

limba latină după specificul limbii române, în care vocala „o" neaccentuată, situată adesea în latină între două consoane, se transformă în românește, în anumite împrejurări, în „u". Astfel „nomen" devine „nume", „dolor" – „durere", „sonare" – „sunare", „rogationem" – „rugăciune", „rogus" – „rug", „bonus" – „bun" ș.a.m.d. Prin urmare, era firesc ca „Romanus" să dea în românește „rumân". S-a mai susținut că, târziu și treptat, sub influența umanismului, iluminismului (Școala Ardeleană) și naționalismului modern, s-a impus tot mai mult forma de „român", atestată pentru prima oară în secolul al XVI-lea. De fapt, anumite studii au arătat că și forma „român" este veche, deși mai puțin răspândită inițial în raport cu forma „rumân", din moment ce în anumite regiuni românești (de exemplu, zone largi din centrul Moldovei) varianta „rumân" nu există și nici nu a existat vreodată. Pe de altă parte, chiar sub aspect lingvistic, vocala „o" neaccentuată din limba latină nu se transformă invariabil în românește în „u", ca în exemplele: „coceam", „acopeream", „colindam", „înotam", „scoteam", „șchiopătam", „torceam", „portar" etc. Prin urmare, se poate susține că cele două forme – cea de „rumân" și cea de „român" – sunt la fel de vechi, moștenite prin evoluția firească a limbii române din latina populară[22]. Totuși, pare să fi fost mai răspândită în limba română, în vremurile vechi, forma de „rumân", abandonată treptat (în limba literară) în epoca modernă, sub influența curentului latinist și a ideologiei naționale.

Este de reținut faptul că, așa cum au arătat cu decenii în urmă Șerban Papacostea și Adolf Armbruster, unii dintre români au avut inclusiv în Evul Mediu conștiința romanității lor, adică acea convingere că ei veneau de la Roma, că se trăgeau din romanii, militari, coloniști și chiar tâlhari, ajunși la Dunăre și la Carpați, în Moesia și Dacia, odată cu stăpânirea impusă de unii împărați din primul secol al erei creștine, apoi de Traianus și perpetuată de urmașii lui[23]. În același fel, unii polonezi (elita nobiliară, șleahta) știau, tot atunci, că se trag din sarmați (dar alții știau că provin din slavi), anumiți unguri că se trag din huni, unii francezi că s-au născut din troienii lui Paris etc. Orice comunitate umană, de oriunde și de oricând, s-a interesat și se interesează de origini, caută și găsește răspunsuri în acest sens, unele reale, altele imaginare, cele mai multe fiind îmbinări între real și imaginar. Nici la români nu a fost altminteri, în sensul că unii dintre ei s-au întrebat de unde provin și au găsit (între altele) și răspunsul, simplist și exagerat, că toți strămoșii lor au venit „de la Roma".

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

Această idee poate fi urmărită de la împăratul (țarul) Ioniță cel Frumos (Caloian), al bulgarilor și românilor, în corespondența sa cu papa Inocențiu al III-lea, din jurul anului 1200[24] și până spre jumătatea secolului al XVI-lea, când călugării ortodocși de la Mănăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, îi relatau padovanului Francesco della Valle și însoțitorilor săi, istoria „așezării locuitorilor în această țară”[25], de către împăratul Traian, din ai cărui vechi coloniști se trag românii, care „păstrează numele de romani”, „obiceiurile” și „limba romanilor”[26]. Menținerea numelui de rumân/ român, derivat din latinescul *Romanus*, pentru a denumi din interior singurul popor romanic din sud-estul Europei, este tulburătoare și a fost prilej de numeroase comentarii de-a lungul timpului. Se pot găsi multiple explicații ale acestui fapt, între care se află în mod cert această izolare a romanicilor, proto-românilor și apoi românilor în mijlocul unor populații și popoare diferite, neromanice (slave, turanice, fino-ugrice). În tot acest timp, popoarele romanice occidentale erau mai multe și vecine între ele, ceea ce a dus și la nevoia de a se diferenția, de a se distinge între ele sau de a fi distinse de către alții[27].

3. Atestări ale etnonimului român/rumân (secolele XII-XVI)

Termenul de vlah are o origine destul de obscură, dar majoritatea specialiștilor sunt de acord că el provine de la numele dat de vechii germani unui trib celtic romanizat – *Volcae*. Acest nume a fost apoi preluat de slavi, bizantini, neolatini, unguri etc. și a pătruns în limbile de cultură ale Evului Mediu (greaca, latina, slavona) și ulterior în limbile vernaculare, cu sensul de comunitate latinofonă, vorbitoare de limbă neolatină[28]. Deoarece românii erau singurii vorbitori numeroși de limbă neolatină în Evul Mediu în zona central-sud-est europeană[29], termenul de vlah (cu variantele sale) a ajuns de la finele mileniului I să-i denomineze, în general, pe români. Cu alte cuvinte, dată fiind inexistența unui alt grup neolatin important la Dunărea de Jos (deopotrivă la nord și la sud de fluviu) și la Carpați, slavii, ungurii, grecii și celelalte popoare au ajuns să se refere la români (priviți drept romanici) ca fiind vlahi[30]. Faptul, cum spuneam, nu este neobișnuit, dar este tulburător, fiindcă cele două etnonime – *român* și *vlah* – înseamnă, în esență, aproa-

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

pe același lucru, adică moștenitor al latinității, al romanității. Dacă se pornește de la diferența dintre *populus romanus* și *lingua latina* (adică dintre denumirea poporului roman și a limbii sale), atunci se poate și nuanța: în timp ce termenul de român trimite în primul rând la originea etnică romană, la descendența din romani, termenul de vlah se referă prioritar la limba latină, la uzul acesteia. Altfel spus, vlah înseamnă la origine latinofon (vorbitor de limbă latină, de limbă provenită din vechea Italie), iar român înseamnă „de la Roma", legat de statul roman și de romani. În ambele cazuri, cum se vede, numitorul comun este Roma și perpetuarea amintirii sale, prin origine sau (și) prin limbă.

Firește, termenul de rumân/ român este mult mai puțin atestat în sursele vechi, fapt perfect natural: străinii nu aveau nevoie să-l folosească, din moment ce ei aveau altul pentru a denumi poporul respectiv, pe de o parte, iar elita românilor, având ca limbă de cultură slavona, utiliza și ea în scris termeni adecvați acestei limbi, derivați tot din vlah-valah, pe de altă parte. Când s-a trecut însă la uzul mai extins al limbii române, din secolul al XVI-lea începând, în textele românești apare doar termenul cu care se denumeau românii înșiși, adică rumân/ român. Totuși, faptul că românii foloseau în Evul Mediu denumirea de *rumân* (*român*) pentru a se numi pe sine și că exista dualitatea vlah-rumân/ român sunt realități menționate în Occident cel puțin începând cu secolul al XIV-lea.

Astfel, o descriere a lumii, probabil de origine toscană (dintr-un manuscris de la *Biblioteca Apostolica Vaticana*, pusă recent în valoare pentru istoriografia română), spune că, în jurul anului 1314, în „provincia"[31] numită *Ungaria*, care era *reame* (regat, structură politică), trăiau, în afară de unguri, și românii: „In quella medesima provincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi gienerazioni e anno reame e sono paghani"[32]. Prin urmare, autorul din Peninsula Italică știa la începutul secolului al XIV-lea că cei pe care occidentalii îi numeau valahi se chemau pe sine români (*rumeni*), că aveau anumite structuri politice organizate (*reame*) și că nu erau „creștini", mai exact nu erau „creștini adevărați" sau catolici. Cu alte cuvinte, erau „schismatici"[33]. Mai sunt exemple în epocă, adesea din mediul franciscan, când credincioșii bizantini erau numiți nu doar „schismatici", ci și „eretici" sau „păgâni", nefiind plasați între „creștini"[34]. Autorul textului știe cumva, în mod

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

vag și mitic, despre cele două nume, din care face două „ramuri" sau „generații", cam în genul în care apar aceste nume în legenda despre frații Roman și Vlahata, eroii eponimi ai românilor.

Aceeași dualitate de etnonime, de această dată în limba latină, se remarcă într-un cunoscut document al papei Clement la VI-lea, de la 1345, în care românii sunt chemați *Olachi Romani*[35]. Aici, în redacție papală, apar ambele nume (ca și în exemplul anterior), și cel de vlah (olah), dat de străini, și cel de rumân, dar de românii înșiși.

Un document emis la Nicopole, în 16 februarie 1499, redactat de un italian, martor ocular al unor evenimente de la Dunărea de Jos, conține următoarea formulare: „Poi visto ognj cosa, me misi a camino et passai lo Danubio sul paese de Vlachi, chiamati Rumenj, id est Romanj"[36]. Cu alte cuvinte, observatorul a trecut Dunărea spre sud, „prin Țara Vlahilor, numiți rumâni, ceea ce înseamnă romani". Astfel, se certifică clar în secolul al XV-lea că locuitorii Țării Românești, numiți de italieni vlahi, se chemau pe sine rumâni, nume derivat din romani. Același lucru îl consemnează și germanul (sasul) Johannes Lebel, care a trăit din jurul anilor 1490 până la 1566 („Idcirco vulgariter Romuini sunt appellati") sau compatriotul său, Johannes Tröster, pe la 1666 („nennen sich Romunos")[37].

Recent, a fost semnalat și adus în discuție un alt document, emis probabil de regele Bela al III-lea al Ungariei, în intervalul 1188-1195 (posibil în 1194), confirmat de Bela al IV-lea și copiat la 1417, în care sunt lăudate meritele unui anumit comite Narad, „bărbat nobil de națiune german" (*vir nobilis natione Theutonicus*), care și-ar fi arătat, între altele, faptele de credință față de suveranul său luptând împotriva furiei sau nebuniei bulgarilor și românilor (*contra furorem Bulgarorum et Rume<n>orum*)[38]. Confruntarea trebuie să fi avut loc în urma fondării Țaratului vlaho-bulgar, după răscoala bulgarilor și vlahilor contra bizantinilor din 1185-1186. Identificarea acelor *Rumeorum* sau – cum se presupune că va fi fost în original – *Rume<n>orum* cu rutenii (din nord) sau cu romeii (locuitorii Imperiului Bizantin) este exclusă din motive foarte serioase, așa că singura ipoteză plauzibilă este că, în jurul anului 1194, cancelaria ungară a folosit pentru români numele pe care și-l dădeau ei înșiși și care era cunoscut în anumite cercuri. Aceasta ar fi, până în prezent, cea mai veche atestare a numelui de român (rumân)

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

sub forma *Rumei* sau *Rumeni*, adică după modul în care se denumeau românii înșiși. Ambianța nu este neobișnuită, mai ales dacă ținem seama de faptul că, tot atunci (la 1199), papa Inocențiu al III-lea îi scria lui Ioniță Caloian, „regele vlahilor și bulgarilor", despre gloria strămoșilor săi romani. Felul în care monarhul vlah îi mulțumește înaltului pontif („ne-a readus la amintirea sângelui și patriei noastre din care descindem"), ca și felul în care îi scrie papa lui Ioniță („de neam și chip ești roman[39], precum poporul și țara ta, care din sângele romanilor își consideră trasă obârșia") atestă existența deja pe la 1200 a unei tradiții privind descendența românilor din „colonii de demult ai celor din Italia" (consemnată de Ioan Kinnamos, despre vlahii din oastea lui Leon Vatatzes)[40]. Această tradiție a romanității românilor includea, după câte se pare, și cunoașterea dublului nume al acestui popor din sud-estul Europei, anume a numelui de „valahi", dat de străini și a numelui de „rumâni", dat de românii înșiși.

4. Țările românilor: Vlahii sau Țări Românești (Romanii)

Atunci când românii și-au constituit primele comunități politice – țări, ducate/ voievodate etc. – spre finele mileniului I și la începutul mileniului al II-lea, străinii din jur le-au zis acestor alcătuiri, în chip firesc (după cum le ziceau și locuitorilor lor), Valahii, Vlahii, Blachii, *terrae Blachorum*, cu variante. Sunt multe astfel de formațiuni, deopotrivă la sud și la nord de Dunăre, nuclee de state medievale și apoi, unele, ducate sau principate deplin constituite. De exemplu, cele două voievodate românești, locuite și conduse de români, de la nord de Dunăre se cheamă în multe izvoare *Valahia Mare* (Țara Românească) și *Valahia Mică* (Moldova) sau *Ungro-Vlahia* (Vlahia dinspre Ungaria) și *Ruso-Vlahia* (Vlahia dinspre Rusia), *Valahia de Sus* și, respectiv, *Valahia de Jos* (după locul așezării lor pe Dunăre). Ștefan cel Mare însuși, principele Moldovei, vorbește într-o scrisoare către senatul Veneției despre două Valahii, prima fiind țara lui, iar cea de-a doua (*l'altra Valachia*) fiind Țara Românească. Banatul este numit uneori în Evul Mediu *Valachia Cisalpina* (adică „Țara Românească de dincoace de munți"), iar într-o serie de documente latine, din preajma anului 1500, referitoare la Banat, sunt pomenite judecăți făcute nu după „dreptul românesc" (*ius valachicum*), ca de obicei, ci după „dreptul Țării Românești" (*ius*

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

Volachie)[41]. Cu alte cuvinte, Banatul, fiind o Țară Românească pentru locuitorii lui, era o Valahie pentru cei dinafara lui, pentru neromâni.

Evident, este logic să se presupună că românii nu le ziceau acestor țări ale lor Vlahii – din moment ce ei nu utilizau denumirea de vlah –, ci în alt fel, cu un termen derivat din rumân/ român. Nicolae Iorga, printr-o intuiție extraordinară, ivită însă dintr-o cunoaștere profundă, le-a numit, în faza lor timpurie, „Romanii" sau „Romanii populare"[42]. Pentru această idee atât de fecundă, nu existau însă decât câteva mărturii directe, anumite aluzii sau indicii, ceea ce i-a făcut pe mulți istorici să fie sceptici. Un astfel de indiciu este grăitor: atunci când s-a trecut la limba română și s-au tradus texte mai vechi din greacă, latină slavonă etc., termenul echivalent pentru Valahia era invariabil Țara Românească, ceea ce este totuna cu Romania sau Rumânia. Străinii nu puteau însă folosi acest nume când se refereau la vreun stat locuit și condus de români, din mai multe motive. Primul a fost relevat deja: ei aveau pentru români numele de vlahi și era perfect natural să derive din acesta numele țărilor vlahilor. Pe de altă parte, regiunea est-europeană de la sud de Munții Balcani și de la nord de Constantinopol, mărginită la est de Marea Neagră – numită arhaizant și Tracia – apare în Evul Mediu în unele surse, inclusiv cartografice, cu numele de „Romania", în amintirea Imperiului Roman și a stăpânirii sale de odinioară. De aici sau din numele dat de ei Romei, turcii otomani au dat provinciei pomenite numele de „Rumelia", folosit până târziu în secolul al XIX-lea. Acest nume de Romania/ Rumelia nu avea un conținut etnic, ci unul politic[43]. El era doar amintirea unui stat și nu exprima existența unui popor. Este de notat, totuși, un fapt tulburător: în această Romanie de la nord de orașul lui Constantin trăiau și mulți vlahi sau români balcanici (aromâni), împinși acolo, se pare (după marea invazie a slavilor), pe când erau doar latinofoni pe cale de a deveni români. Ei îi ziceau, de exemplu, Salonicului *Săruna*, rotacizând vechiul nume latin de Salona, după rânduiala limbii române.

Denumirea de *Romania* este însă de timpuriu atestată și în legătură cu spațiul dunărean. La acesta face referire (sub forma expresiei *in solo Romaniae*) scrisoarea lui Auxențiu de Durostorum, databilă în jurul anului 383, păstrată în adnotările lui Maximinus asupra Conciliului din Aquileia (cel ținut la 381)[44]. Este vorba însă despre o mărturie izolată,

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

fiindcă ulterior mai toate sursele au numit aceste țări locuite de români Valahii, numele dat de români țărilor lor rămânând în umbră. Relativ recent – dar fără ecoul meritat – istoricul Șerban Papacostea a pus în lumină o sursă care dovedește indubitabil că românii (și anumiți cunoscători străini) îi ziceau în vechime Țării Românești într-un fel care amintește de Romania (Rumânia). Izvorul este din secolul al XVI-lea, fiind un memoriu al iezuitului ungur Ștefan Szántó (Arator), prin care se cerea înființarea la Roma a unor colegii pentru diverse națiuni, între care și pentru *Valachia inferior, quae Romandiola et Romaniola dicitur*[45]. Clericul spune că țara aceasta era vecină cu Transilvania, că se numea odinioară Dacia și că locuitorii ei vorbesc limba italică coruptă, pe care italienii o puteau înțelege. „Romaniola”/ „Romandiola” este un derivat de la *Romania*, o variantă a acestui nume. Iezuitul ungur spune că „Valahia inferioară este numită Romaniola” și „Romandiola”, fără să indice de către cine. Se înțelege însă că de către locuitorii săi, românii, pe care îi prezintă ca italianofoni/ latinofoni, descendenți de la Roma. Firește, românii nu pronunțau *Romania* sau *Romaniola/Romandiola*, dar iezuitul nu a putut reda în latină anumite sunete (mai ales vocale) specifice limbii române[46]. Faptul că autorul mărturiei de mai sus este maghiar, adică un cunoscător al românilor, este extrem de important, fiindcă el i-a putut auzi pe români cum îi ziceau efectiv celei mai vechi dintre țările lor.

Atestarea pentru secolul al XVI-lea a unei variante a numelui de Romania (Romaniola) în legătură cu Țara Românească de atunci nu este surprinzătoare. Era firesc să fie așa, în urma întregii evoluții istorice. Țara Românească a păstrat și prin numele său denumirea poporului pe care-l adăpostea, a conservat cea dintâi, inclusiv sub aspect politic, identitatea românească și a preluat apoi misiunea de reconstituire a unității tuturor românilor[47]. Erau mai multe țări românești, cum arătam, dar numai una purta în chip oficial numele poporului român. Iorga credea chiar că „Țara Românească a avut odinioară un sens pe care foarte mulți l-au uitat și unii nu l-au înțeles niciodată; ea însemna – spune istoricul – tot pământul locuit etnograficește de români”[48]. Natural, Iorga scrie într-o viziune postromantică și naționalistă, iar unele dintre înflăcăratele sale idei trebuie astăzi temperate, în acord cu rigoarea criticii istorice.

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

5. Atestări ale denumirii de limbă română

Denumirea de *rumânie* („românie") mai are un vechi înțeles (cunoscut bine de lingviști, de istoricii limbii, de paleografi) și se referă la numele dat limbii vernaculare, limbii vorbite de români: atunci când s-au făcut primele traduceri scrise din alte limbi (de cultură, liturgice și de cancelarie) în limba română – prin secolele XV-XVI –, apar expresii de genul „s-au dat[49] de pre slavonie pre rumânie" ori „de pre latinie/ lătinie pre rumânie" sau altele precum „diac de lătinie", „diac de slavonie" ori „diac de rumânie", semn clar că referirea se face la limbă. Există însă și mărturii care arată că limba română era denumită „rumână" sau „română" (din *romana*) sau „rumânească"/ „românească" (după vechiul adjectiv *romanescus, -a, -um*, din epoca romană târzie). De altminteri, mulți autori din Evul Mediu târziu și din perioada Renașterii leagă nu numai fondul limbii române, ci și denumirea ei folosită de români (adjectivele *romana* sau *romanesca* ori adverbul *rumuneste*) de originea romană a românilor. Pentru acești autori, care știau că limba se chema la ea acasă *romana* sau *romanesca* (și nu valahă), era clar că și poporul care o folosea avea o denumire similară, derivată din latinescul *Romanus*. Unii dintre ei spun chiar în chip explicit acest lucru în scrierile lor. Câteva exemple vor fi grăitoare. La 18 februarie 1468, Girardo de Colli, reprezentantul ducelui Milanului la Veneția, scria în contextul explicării genezei bătăliei de la Baia (petrecută în decembrie 1467): „<Secuii>, văzându-se învinși, cerură ajutor vecinilor lor numiți valahi, care în vechime fură romani și care păstrează limba lor latină și romană până în acest timp și sunt oameni valoroși călare..."[50]. Astfel, diplomatul milanez îi numește pe români vechi romani, iar limba lor apare ca fiind „latină și/sau romană" (așa cum o numeau ei înșiși). Nicolae de Modrusa scria în lucrarea *De bellis Gothorum* (ante 1473) că românii, „atunci când se întâlnesc cu străinii cu care încearcă să intre în vorbă, îi întreabă dacă știu să vorbească *romana*" și nu valaha[51]. Cu alte cuvinte, românii își numeau limba lor „română", formă care nu putea fi redată în latină (unde nu există vocala „â") decât prin *romana*. Tranquillus Andronicus, dalmat din Trau (care i-a cunoscut în mod nemijlocit pe românii din Transilvania, Moldova și Țara Românească), îi scria în 1528 lui Ian Tarnowski, comandantul suprem al armatei Poloniei, că locuitorii

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

din vechea Dacie „s-au contopit într-un singur trup", că sunt numiți de alții valahi de la numele generalului Flaccus (cum scriseseră, în chip imaginar, Enea Silvio Piccolomini și alți contemporani ai săi[52]), dar că ei „și acum își zic romani, însă nu au nimic roman în afară de limbă și chiar aceasta este grav stricată și este amestecată cu multe graiuri barbare"[53]. Vorbind despre românii din Țara Românească, padovanul Francesco della Valle (aflat în serviciul aventurierului Aloisio Gritti) – cunoscător direct al realităților de la nord de Dunăre prin anii 1532-1534 – scria: „Limba lor <a românilor> este puțin deosebită de limba noastră italiană; ei își zic în limba lor romani[54], spunând că au venit din vremuri străvechi de la Roma, pentru a se așeza în această țară; și când vreunul întreabă dacă știe careva să vorbească limba lor valahă, ei spun în felul acesta: știi românește?[55], adică știi să vorbești româna?[56], din cauză că limba lor s-a stricat"[57]. Umanistul croato-ungar Antonius Verancius (Verancsics) evoca și el, în jur de 1550, faptul că valahii își trag originea din romani, că au în limba lor „nenumărate cuvinte… la fel și cu același înțeles ca în limba latină și în dialectele italienilor" și că atunci „când ei întreabă pe cineva dacă știe să vorbească în limba valahă spun: «Oare știi românește?[58]», sau <când întreabă> dacă este valah, îl întreabă: «dacă este român»[59]".[60] La fel, în 1584, se tipărea la Cluj o carte în care două personaje fictive (unul reprezentând, totuși, concepția principelui transilvan, iar celălalt opiniile autorului cărții, cancelarul Wolfgang Kowachoczy) discută despre soarta românilor În vreme ce *Eubulus* (vocea pomenitului cancelar maghiar) îi denigra pe români, *Philodacus* (vocea principelui Báthory) susține romanitatea românilor (valahilor), dovedită deopotrivă prin limba lor, cât și prin prezența lor din vechime pe aceleași locuri cucerite de romani și integrate în imperiul lor: „Nu este nici cea mai mică îndoială că oamenii romani au locuit odinioară pe aceste locuri. Și oare cine să fie urmașii lor dacă nu românii noștri, care chiar și acum se laudă în chip public că sunt romani?"[61]. Același personaj mai adaugă că limba românilor este mai apropiată de limba latină decât italiana. Prin urmare „Iubitorul de daci" (aceasta este traducerea numelui de *Philodacus*) – ca unul care trăia printre români – face legătura firească între români și Dacia Romană și arată că românii se numeau pe sine romani și-și cunoșteau originea, adevărat motiv de mândrie pentru ei.

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

6. Credința ortodoxă – religia valahă sau română

La fel trebuie să fi fost și cu credința ortodoxă a românilor, căreia străinii (neromânii) îi ziceau valahă. Românii transilvani îi vor fi spus propriei credințe „română" ori „românească", mai ales de pe la jumătatea secolului al XVI-lea încoace, de când confesiunea luterană începe să fie numită „săsească", iar cea calvină – „unguréască". Se pare că există și o mărturie documentară de epocă în acest sens. Astfel, într-un act emis de principele Ștefan Báthory la 6 iunie 1574[62], credința ortodoxă transilvană (a românilor și cu referire expresă la români) este numită, în chip surprinzător, *romana religio*. Denumirea pare imposibilă, fiindcă, de regulă, *religio romana* înseamnă credința catolică, cea care era credința principelui însuși. Or acesta nu se putea referi la români ca fiind adepți ai confesiunii Romei, când ei erau, de fapt, ortodocși și când ideea capului statului era de a reînvia ierarhia tradițională românească ortodoxă (în pericol de calvinizare), tocmai spre a lovi în Reforma protestantă. Atunci ce explicație poate avea numirea religiei ortodoxe, a românilor, drept „romană"? Fiind vorba despre epoca Renașterii, se poate invoca maniera autorilor umaniști de a arhaiza, adică de a denumi popoarele după strămoșii lor (reali sau imaginari) din antichitate. Cum românii erau priviți drept urmașii romanilor și numiți, de aceea, romani, s-ar fi putut explica de ce religia lor putea fi înțeleasă ca „religia romană". Aceasta cu atât mai mult într-o țară ca Transilvania, în care, în mod frecvent atunci, în loc de termenul de „ortodox", se folosea cel de „valah" (olah), iar în loc de „credința ortodoxă" se spunea „credința valahă"[63]. Totuși tocmai de aceea, numirea credinței valahilor drept „religie romană", adică printr-un termen arhaizant, provenit din ambianța umanismului, într-un act oficial emis de principe, rămâne greu de acceptat. În aceste condiții, nu mai există decât o posibilitate: oficialitatea transilvană maghiară, ca și toți oamenii de rând (maghiari, sași sau secui) știau că românii se numesc pe sine români (sau rumâni) și că numesc credința („legea") lor română (ori românească); or expresia „credința română", din limba vernaculară, nu poate fi redată altminteri în latinește – în spiritul exactității sale complete – decât sub forma de *religio romana*, din moment ce în limba lui Cicero nu există vocalele „â" și „ă". Cu alte cuvinte, *religio romana* din documen-

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

tul principelui Ștefan Báthory trebuie să se refere la „religia română”, exact în forma în care îi ziceau românii înșiși propriei credințe, după cum își numeau cu același adjectiv limba și poporul.

Cei mai mulți autori, care, din Evul Mediu încoace, afirmă că românii se cheamă pe sine „romani”, le numesc limba „romană” și credința lor tot așa, nu-i invocă în chip direct, prin această constatare, pe romanii antici, pe adevărații romani, ci pe urmașii romanilor contemporani lor, adică pe români. Acești autori, care spun adesea că românii nu cunosc numele de vlah (cu variantele sale), vor să redea felul în care se chemau românii înșiși, dar nu o pot face întocmai, din cauza specificului latinei (și a altor limbi) din care lipseau anumite vocale specifice limbii române („â”, ca și „ă”). Din relatările acestor autori nu se poate trage, prin urmare, concluzia că românii se chemau pe sine „romani”, și nici că-și numeau limba și credința lor „romană”, ci că foloseau numele de „român”, respectiv „română”, care erau însă atât de apropiate fonetic și semantic de originalele lor. Când însă se invocă felul în care anumiți români se mândreau că se trag de la Roma, atunci este vorba, cu siguranță, de Roma antică și de acei romani vechi, cuceritori ai Daciei. De aceea, autorii actuali, spre a nu fi tentați să tragă concluzii eronate sau forțate, trebuie să desprindă din context – fapt perfect realizabil – despre ce fel de „romani” este vorba atunci când sunt menționați românii (cu numele dat de ei înșiși sau cu acela de „vlah”, dat lor de către străini).

7. Alte sensuri și utilizări ale numelui etnic al românilor

După cum se vede, aceste mărturii din secolele al XV-lea și al XVI-lea atestă fără niciun dubiu că aceia pe care străinii îi numeau „valahi” își spuneau lor înșiși „români” (rumâni), iar limbii și chiar religiei lor îi spuneau „română” (rumână sau rumânească). Încă un argument al dualității de care vorbeam vine dintr-o constatare foarte simplă, amintită deja în alt context: pornind din aceleași secole (al XV-lea și al XVI-lea), de când încep să fie traduse (și în parte tipărite) în românește vechi texte slavone, latine, grecești etc., de fiecare dată, fără nicio excepție, cuvintele *Valachus* și *Valachia* (cu toate variantele lor) au fost transpuse sub forma *rumân* (*román*) și *Țara Rumânească* (*Românească*). Uneori,

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

când sub numele de *Valachia* se ascundea Moldova (adică ţara românilor de la est de Carpaţi), atunci se folosea în traducere termenul consacrat, de Moldova.

Prin urmare, ca şi vecinii lor unguri, greci sau albanezi – care nu se numesc pe sine unguri, nici greci şi nici albanezi – şi ca multe alte popoare, românii au un nume pe care, până relativ recent, străinii nu l-au folosit şi, foarte mulţi dintre ei, nu l-au cunoscut. Nici românii nu au cunoscut numele de vlah şi nu l-au folosit ca să se denumească pe sine. Numele de rumân/ român este cel puţin la fel de vechi ca acela (acelea) dat (date) de străini, dar este atestat mai rar şi mai târziu.

Numele de vlah şi cel de rumân, ca substantive şi adjective, au dobândit uneori, în timp, şi alte sensuri decât cele etnice, dar aflate în legătură cu etnicitatea. Astfel, ţăranii supuşi pe moşii în Evul Mediu (care munceau pentru ei, dar şi pentru boieri, mănăstiri şi domni) şi chemaţi în documentele slavone *vecini*, erau numiţi, se pare, în româneşte *rumâni*, după numele etnic al tuturor locuitorilor ţării. Discuţia în legătură cu această denumire de *rumâni*, dată categoriei ţăranilor dependenţi din Ţara Românească, este veche şi complexă în istoriografia română, ea conducând până acum doar la concluzii parţiale. Oricum, acest nume de *rumân* aplicat ţăranilor dependenţi îndreaptă spre o împrejurare şi spre o epocă în care mai toţi românii erau supuşi sau stăpâniţi de o altă etnie. La fel, termenul de vlah a căpătat şi el, în anumite locuri, sensul de ţăran supus sau iobag (în Transilvania), de păstor sau cioban (în mai multe locuri din jurul României)[64], de ortodox (în Transilvania) etc. Toate acestea sunt realităţi importante, studiate în profunzime de-a lungul timpului, dar nu se detaliază aici, fiindcă nu intră în atenţia studiului de faţă. De altminteri, transferarea unor denumiri etnice asupra unor noţiuni colaterale s-a produs mereu, peste tot, la mai toate popoarele.

Astăzi, în mod convenţional, se foloseşte numele de român pentru locuitorii României, iar numele de vlah este preferat pentru românii balcanici, adică pentru aceia situaţi, în general, la sud de Dunăre, fără să existe însă o regulă strictă în acest sens. Cu toate că şi ei, vlahii balcanici, au nume proprii, interne, derivate din latinescul *Romanus*, ca, de exemplu, *armân*, *rămăn*, *rumun*, *rumăn*, *rumăr*, *rumer* etc., numele date lor de străini sunt mai numeroase şi mai durabile, datorită traiului

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

în grupuri mai mici, transhumanței (și nomadismului) și izolării lor între mari mase slave, grecești, albaneze, românești (*țințari, vlahi șchiopi, maurovlahi, morlaci, cirebiri, gogi, machedoni* etc.)[65]. Astfel, acești români (romanici) sudici, păstrători inițiali ai amintirii Romei, au învățat și ei dimprejur, de la vecini, variante ale numelui de vlah sau alte nume, pe care au început să le folosească și între ei, încă din timpuri mai îndepărtate (de exemplu, anumite grupuri de meglenoromâni și istroromâni se denumesc *vlași*). În plus, ca și la nord de Dunăre, au conservat denumiri regionale, de grup, date de ei înșiși sau de alții. La aceștia, conștiința romanității și a unității (dintre ei și cu românii din vechea Dacie Traiană) a fost, de-a lungul timpului, mult mai difuză, mai neclară, mai ștearsă, ea fiind reînviată parțial (cu erori și stângăcii) abia în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, adesea prin intervenția intelectualilor români și a statului român. Astăzi, numeroși vlahi din statele balcanice – mai ales cei urbani și cei din Grecia, unde istoriografia oficială îi consideră greci romanizați sau cei din Serbia, unde opinia oficială îi declară slavi romanizați – se identifică tot mai mult cu grupurile majoritare din țările respective, așa cum cei din România se declară în mare parte români. Există și opinii, chiar din sânul acestor vlahi, care susțin că aromânii sunt un popor romanic distinct, iar aromâna o limbă romanică de sine stătătoare. Probabil că aceasta ar fi direcția de evoluție în timp, în viitor, dacă nu s-ar produce asimilarea și deznaționalizarea lor accelerată.

8. Vechimea numelui de Țara Românească; legătura sa cu numele de România

Numele oficial al țării – acela de România – este modern, ca formă și atribuire, pentru spațiul actual, dar el are, în înfățișări ușor diferite, o vechime considerabilă. Se poate presupune că numele de Rumânia/România – cu variante de pronunție și accentuare medievale, azi pierdute – va fi circulat în paralel cu denumirea de Vlahia/Valahia, fiind o emblemă pentru identitatea, pentru conștiința de sine a locuitorilor unui spațiu anumit. De altminteri, chiar fără existența unor izvoare în acest sens, dacă poporul se chema pe sine *rumân* și își numea limba *românească/rumână*, după tipicul moștenit din latină, este absurd să credem că țările locuite de acest popor, de variatele ramuri ale lui,

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

aveau exclusiv denumiri regionale sau provinciale. Se știe sigur, din vechi izvoare, că Moldova, Banatul, Făgărașul, Maramureșul etc. erau numite uneori și *terrae Valachorum* sau *Valachiae/Vlachiae/Volachiae*, adică „țări ale rumânilor". Era firesc ca populațiile romanizate de pe cele două maluri ale Dunării, situate, de la un timp, tot mai departe de realitatea instituțională a Imperiului, să se perceapă pe sine, la nivel local, pe baza tradiției și a uzului aceleiași limbi, drept o realitate unitară și omogenă, anume să se simtă o etnie[66]. Acești oameni continuau să se numească „romani", dar termenul a pierdut treptat sensul său politic-instituțional, de apartenență la o realitate universală (Imperiul Roman), pentru a desemna în mod exclusiv o foarte bine definită entitate locală[67]. Teritoriul locuit de această entitate devenise la finele antichității o *Romanie* particulară – cum remarcase Nicolae Iorga – care, tocmai datorită particularismului ei începea să-și asume caracterul unei etnii[68]. Astfel, în limba localnicilor, împreună cu numele de etnic (*rumân*) trebuie să se fi conservat și numele etno-geografic. Cea mai răspândită formă a acestui nume în limba română a fost însă, fără îndoială, aceea de *Țară Românească*.

Denumirea de Dacia s-a pierdut probabil, treptat, la nivelul poporului încă la finele epocii antice. Sub romani, numele de Dacia a avut mai mult sens politic decât etnic. Ea a primit, prin urmare, o lovitură serioasă chiar atunci când vechiul regat al lui Decebal a devenit în mare parte provincia romană omonimă, deoarece nu mai era vorba, de fapt, despre vechea Dacie, ci despre o *Romania,* împărțită apoi în mai multe *Romaniae*[69]. Acestea, după retragerea și căderea Romei, au ajuns să fie treptat entități latine, mai mari sau mai mici, situate și la nord și la sud de Dunăre și înconjurate de populații nelatine. Latinitatea lor este dovedită deopotrivă de numele propriu, intern, acela de *Romaniae* și de cel extern, dat de alogeni, de *Valachiae*. Romaniile sau Vlahiile sud-dunărene s-au tot redus și, în parte, risipit după migrația masivă a slavilor (după anul 602) și după formarea statelor acestora. Ultima mare zvâcnire a unei asemenea Vlahii, adică a unei vieți politice superior organizate de românii de la sud de fluviu, dar în alianță cu slavii, a fost Țaratul Vlaho-Bulgar format la finele secolului al XII-lea, sub dinastia vlahă (vlaho-bulgară) a Asăneștilor. Dimpotrivă, la nord de Dunăre, nucleele politice românești se ridicau pe măsură ce decădea politic și demografic românitatea balcanică. Aici, între Dunăre și Carpații Meri-

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

dionali (sau Alpii Transilvaniei, cum le ziceau occidentalii), s-a format la cumpăna secolelor al XIII-lea și al XIV-lea, prin reunirea mai multor Vlahii, prototipul statului românesc medieval, adică Valahia Mare sau Țara Românească. Românii i-au zis mereu acestei mari alcătuiri politice proprii – compuse din români și conduse de români – Țara Românilor/ Românilor, Țara Românească/ Românească și, cum se vede, pe alocuri și rar, chiar Românie.

De altminteri, numele de Țară Românească este absolut identic cu acela de Românie. Așa cum pentru oricine denumirea de *Germania* este sinonimă cu cea de *Deutschland* (care, tradusă literal în românește, înseamnă „Țara Germană" sau „Țara Germanilor"), tot așa numele de *Țara Românească/Românească* nu poate fi decât un sinonim al denumirii de *Rumânia/România*. Dacă *England* (tradus literal „Țara Anglilor") este un sinonim perfect al denumirii de Anglia, dacă *Scotland* („Țara Scoților") este totuna cu Scoția și dacă *Magyarország* („Țara Maghiară") este numele oficial actual al Ungariei, nu vedem de ce și cum am putea susține că între numele de „Țara Românească" și cel de România ar fi vreo deosebire de esență? De altminteri, chiar și astăzi, românii, mai ales în mediul rural, când se referă între ei, în limbaj colocvial, la statul român, nu spun România, ci „Țara Românească". Prin urmare, pentru români, numele de Rumânia/România nu este decât o formă a denumirii de Țara Românească/Românească, adaptată timpurilor moderne, dar extrasă din trecut, cu rădăcini în trecut și justificată de istorie. De aceea, numai dacă, de exemplu, socotim că numele de *Anglia* și *Scoția* sunt deosebite de „Țara Anglilor" (traducere literală din *England*) și, respectiv, „Țara Scoților" (traducere literală din *Scotland*) – numai și numai în acest sens – denumirile de *Rumânia* și *Țara Românească* pot fi privite ca distincte. Tot așa, dacă socotim că numele de *Germania* este unul modern față de *Deutschland*, care ar fi unul arhaic, atunci și *Romania* (*România*) este o noutate în raport cu *Țara Românească*. În limba română, forma *Țara Românească* este socotită azi arhaică, ceea ce nu s-a întâmplat în alte limbi cu formele echivalente de *England*, *Deutschland* sau *Magyarország*. Acestea din urmă au devenit în unele limbi străine *Anglia*, *Germania*, respectiv, *Ungaria*. În cazul României, dualitatea aproape a dispărut, în sensul că deopotrivă străinii și românii îi spun României în același fel (cu mici variante grafice și fonetice).

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

Altminteri, nu avem de ce să facem diferențe, deși niciun istoric român nu va folosi vreodată termenul de *Rumânie* pentru Evul Mediu, ci va zice în chip constant *Țara Românească* sau *Țări Românești*. Iar *România* nu este, evident, decât o formă modernizată a numelui de *Țara Românească*, cuprins în izvoare neromânești ca *Valahia*. În același spirit, când apare în texte medievale numele de *valachus* sau *olachus* (cu variante), în legătură cu regiunea carpato-dunăreană, el se traduce fără nicio rezervă cu *român* sau *rumân*.

De aceea, datorită acestei sinonimii, în epoca de emancipare națională, când se presupunea că fiecare națiune trebuia să aibă un stat național care să-i reunească și ocrotească pe toți membrii săi, românii aveau demult un nume pregătit pentru țara lor. Nu au ales numele de Dacia (deși s-a propus acest lucru), fiindcă numele acesta – cum spuneam –, deși foarte vechi, se pierduse demult din conștiința publică, ci au preferat numele de *Rumânia* sau *România*. Nu a fost un nume inventat nici de Dimitrie Philipide, nici de pașoptiști, nici de primul domn al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza și nici de ministrul său de externe, Mihail Kogălniceanu. Era un nume păstrat în memoria colectivă, venit dintr-un trecut îndepărtat, nume pe care-l purtaseră într-un fel sau altul, la un moment dat, toate alcătuirile politice ale românilor. Era si numele pe care l-a avut neîntrerupt de pe la 1300 încoace „Țara Românească", adică cel mai vechi și mai prestigios stat medieval românesc, în jurul căruia s-a constituit apoi unitatea politică a poporului al cărui nume în purta. Unii lingviști insistă asupra formei termenului de România, care (în funcție de specificul limbii și prin analogie cu *Lehìa* sau cu *Rusìa* ori cu *Nemția* sau cu alte nume de țări) este recentă. Lucrul este adevărat în litera sa, însă istoricii operează și după alte puncte de reper, consemnate în surse de epocă și care nu concordă întotdeauna cu „logica" limbii, pline, de altmineri, și ea de o mulțime de excepții.

Concluzii

Românii și-au început istoria ca o „enclavă latină la porțile Orientului" sau ca o „insulă de latinitate într-o mare slavă" și au rămas mereu într-o vastă regiune de interferențe și varii influențe. Această regiune a fost adesea amenințată în stabilitatea și existența ei, deopotrivă dinspre

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

apus și răsărit, dinspre nord și sud. Amenințările au îmbrăcat uneori forme destructive sau dizolvante, periculoase pentru identitatea românilor. Gravele pericole dinspre sud și nord, ca și cele dinspre vest au fost mai de timpuriu anihilate, îndepărtate, neutralizate, atunci când s-a putut, prin contribuția românilor și a vecinilor lor, dar mai ales prin evoluția raporturilor internaționale. Mult mai persistente, mai insistente, mai dureroase și mai grave au fost pericolele venite dinspre răsărit, începând cu migratorii și sfârșind cu tancurile sovietice, aducătoare de comunism. De peste un mileniu, românii au trăit obsesia amenințării Răsăritului. De aceea, din plurivalenta lor moștenire identitară, și-au cultivat mai ales componenta occidentală. Era clar încă din secolele XIV-XV că „lumina" încetase să mai vină de la Răsărit. În vreme ce acest Răsărit de ticăloșea tot mai mult, cultura și civilizația, pe vechiul fond al clasicismului greco-latin și al creștinismului, înfloreau în Apus. Acesta s-a impus și a devenit un model fertil de urmat. Roma – Vechea Romă – era parte substanțială a acestui model și ajunsese simbolul lui cel mai eclatant. Din legătura aceasta cu Roma – reală și imaginară în același timp – s-a născut ideologia și mitologia națională modernă românească. Numai că Roma era în secolele XIII-XIV catolică, iar legătura cu ea era mijlocită de alte state catolice, mai ales de Regatul Ungariei. Această legătură era obturată puternic de ortodoxia românilor, de presiunile de catolicizare a lor, presiuni care nu urmau întotdeauna calea convingerii. Aceste presiuni de catolicizare purtau, ademenitor, sigiliul Romei, dar se făceau prin prisma presiunii politico-militare a Ungariei. În mintea românilor (mai ales a acelor stăpâniți direct de Ungaria) catolicismul se suprapunea peste numele de Ungaria, adică peste numele unui opresor, iar umbra aceasta se proiecta uneori și asupra Romei, unde rezida capul bisericii apusene[70].

Astfel, credința bizantină și legătura, prin slavii de sud, cu „Noua Romă" (Constantinopolul), dar și tendințele de catolicizare pe filieră ungară deveniseră piedici destul de serioase pentru cultivarea amintirii Romei dintâi și a latinității. Totuși, românii aveau Roma chiar în numele lor! Și erau singurii deținători ai acestui „privilegiu" – mărturie clară pentru ideologi nu numai a latinității lor, ci și, împreună cu această latinitate, a sorgintei lor occidentale. De aceea, legăturile cu Occidentul s-au reluat în Epoca Modernă după alte principii, iar numele de România – un fel de Romă translatată la Dunăre, la Carpați și la Marea

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

Neagră – a devenit pentru români o puternică marcă identitară, născută și făcută în același timp, construită deopotrivă de istorie și de ideologie, dar puternică și perenă. Firește, la consolidarea acestei denumiri generale de *România* au lucrat insistent – cum s-a întâmplat în istoria tuturor popoarelor – intelectualii, artizanii naționalismului modern și ai ideologiei naționale.

Pentru străini în general și pentru mulți analiști ai scenei politice contemporane, este greu de înțeles acest fenomen și sunt dificil de perceput aceste identificări ale popoarelor central-sud-est europene prin numele lor, prin limbă, prin religie și confesiune, prin origine și prin tradiții. De aici provin, în mare parte, și unele dintre catalogările grăbite și superficiale ale acestor state și popoare, numite de la Viena încoace, în sens peiorativ, „balcanice". Doar studiul atent și profund al trecutului le poate revela destinul și le poate explica atitudinile. Acest studiu înseamnă cunoaștere, iar cunoașterea înseamnă mult efort, dar și înțelegere. Ceea ce nu scuză erorile, lașitățile, carențele proprii ale românilor, dar le plasează pe toate sub semnul umanului. Din păcate, românii au exagerat adesea sentimentele lor naționale, ca toți vecinii lor, dar această exagerare nu explică pe deplin clișeele perpetuate în legătură cu ei. Identitățile naționale sunt o realitate de viață colectivă ca atâtea altele și nu au în esența lor nimic malefic. Au fost folosite uneori în scopuri reprobabile – ca și identitățile familiale, religioase, politice etc. – ceea ce nu trebuie să le facă în sine odioase, ci pur și simplu firești, ca viața. Câte crime nu au fost făcute în numele familiei (rudeniei), al bisericii, al iubirii sau al libertății, de-a lungul timpului, fără ca familia, biserica, iubirea sau libertatea să fie demonizate!

Pentru receptarea precaută a istoriei românilor scrisă de istoricii români și pentru punerea sub semnul întrebării a unor idei ale acestora în străinătate, a concurat din plin și perioada regimului comunist „original", aplicat în România. A fost, în ultima sa etapă, un regim comunist-naționalist, în timpul căruia trecutul românilor trebuia prezentat numai în manieră „glorioasă": faptele românilor trebuiau să fie imaculate, formarea poporului trebuia să fi avut lor numai la nord de Dunăre, poporul român trebuia să se fi dezvoltat numai „sub semnul continuității, permanenței și unității", originea nobilă se cuvenea mereu subliniată, fie că era vorba de romani, de daci sau de daco-romani

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

etc. Românii erau prezentați adesea ca fiind neschimbați și neaoși „de două mii de ani", cu fapte de arme extraordinare, purtători de mari victorii și imobili în spațiul strămoșesc. Până și denumirile provinciilor istorice au fost, la un moment dat, prohibite, în favoarea numelui general și unitar de România. De asemenea, regimul Ceaușescu tindea spre finalul său să construiască „poporul muncitor unic", evident român și să șteargă diferențele etnice, lingvistice, naționale. Or, era clar pentru orice intelectual obișnuit că aceasta era doar propagandă. Istoricii români serioși nici nu au acceptat, în general, să scrie astfel de enormități, neadevăruri, exagerări. Numai că în Occident ajungeau mai ales produsele propagandei regimului. De aceea, istoriografia română a fost în mare măsură compromisă, pusă sub semnul întrebării.

De două decenii, cei mai serioși istorici români au reluat prezentarea trecutului sub noi auspicii. Ba unii, încercând să îndrepte ceea ce a fost aberant în trecut, au făcut alte erori și exagerări, în sens invers, ușor de preluat de către un public intern și, mai ales, extern, sătul de istoria triumfalistă, cultivată de oficialii comuniști și dornic de altceva. În acest fel, pentru unii, întreg trecutul românilor a devenit derizoriu, rușinos, fără nicio relevanță pozitivă. Or, astăzi este tot mai clar pentru istorici și pentru publicul larg că românii au avut o istorie normală, ca toate popoarele, cu bune și rele, că au avut provincii istorice diferite și nume regionale, că nu au fost albi și imaculați, că nu au fost mereu unitari și uniformi și că strămoșii lor nu veniseră cu toții de la Roma! Se vede – pentru mulți, ca o noutate – că și românii se mișcaseră în Evul Mediu și nu numai, pe distanțe mai mici sau mai mari, cu turmele lor sau cu alte treburi, în toate direcțiile, mânați de diferite motive, așa cum făcuseră toate popoarele[71]. Mișcarea și așezarea în spații îndepărtate i-a făcut și pe români variați, deosebiți între ei. A fost foarte greu, pentru mulți ani după căderea comunismului, să se distingă între adevăr și minciună, între realitate și propagandă. Nici astăzi, după două decenii, nu este tocmai simplu.

De aceea, nici în privința numelui românilor, lucrurile nu sunt, pentru anumiți străini, clare. Mulți mai cred că numele de român este un rezultat al propagandei naționale și naționaliste, exacerbat sub comunism. Faptul acesta este însă acum doar un clișeu, rezultat în mare parte din neîncredere și din necunoaștere. În lumina mărturiilor de mai sus, se impune ca evidentă legitimitatea folosirii numelui de român (și

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

de Țară Românească) în paralel cu cel de vlah (și de Valahia), încă din momentul intrării în istorie a tuturor popoarelor romanice, la sfârșitul mileniului I al erei creștine. Este de înțeles că unii istorici germani, de exemplu, în limba cărora etnonimul „român" a intrat în chip temeinic abia în secolul al XIX-lea, să prefere numele de „valah"; dar același lucru, în sens invers, se poate spune despre istorici români, în limba cărora etnonimul „valah" a intrat în mod curent tot în secolul al XIX-lea. Pentru cei mai mulți români, numele de „valah" a fost întotdeauna străin, a fost nespecific limbii române, îmbrăcând uneori, la unele popoare și în anumite variante ale sale chiar sens peiorativ.

Prin urmare, românii au purtat dintru început două nume principale, ambele legitime. Este însă natural astăzi ca, cel puțin în mediile românești, să fie preferat numele pe care și-l dau românii înșiși. Nu există nicio rațiune să se vorbească, încă de la finele mileniului I al erei creștine, despre francezi, germani, maghiari, bulgari sau ruși, dar despre români nu, când sunt date precise că ei intrau tocmai atunci, cu entitatea și identitatea lor proprie, pe scena istoriei. Prin urmare romanicii orientali ai Europei erau pentru ei înșiși „români" (rumâni), iar pentru ceilalți erau „vlahi" (cu variante), încă din secolele al IX-lea – al X-lea. Cu atât mai mult este justificată folosirea numelui de român pentru secolele ulterioare ale Evului Mediu. Denumirea de român, utilizată de toți istoricii români pentru a chema poporul lor din Evul Mediu încoace, nu are nimic de-a face cu naționalismul, deși a fost folosită adesea în spirit naționalist. Este vorba doar de o realitate cu existență milenară și care trebuie relevată în chip corect, în acord cu ceea ce mărturisesc izvoarele istorice.

Note

[1] Despre unele implicații contemporane ale etnicității, inclusiv în România, vezi: Cay Lienau, Ludwig Steindorff (ed.), *Ethnizität, Identität und Nationalität in Südosteuropa,* München 2000 (Südosteuropa-Studien 64); Josef Sallanz, *Bedeutungswandel von Ethnizität unter dem Einfluss von Globalisierung. Die rumänische Dobrudscha als Beispiel.* Potsdam 2007; Wilfried Heller (Ed.), *Ethnizität in der Globalisierung. Zum Bedeutungswandel ethnischer Kategorien in Transformationsländern Südosteuropas.* München 2007; Corina Anderl-Motea, *Ethnizität – Raum, Funktion und Bedeutungswandel. Sozialgeographische und kulturanthropologische Erkundungen zum*

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

Verhältnis von Ethnizität und Raum im Transformationsprozess anhand von Beispielen aus Rumänien, Potsdam 2007.

[2] Aileen Pearson-Evans; Angela Leahy [Ed.], *Intercultural Spaces: Language, Culture, Identity*, New York 2007; John R. Chávez, *Beyond Nations. Evolving Homelands in the North Atlantic World, 1400 – 2000,* New York 2009; Mathias Bös, Kai Hebel (Ed.), *Theorien der Ethnizität. Eine sozialwissenschaftliche Einführung mit Quellen*, Wiesbaden 2010.

[3] Michael Metzeltin, Thomas Wallmann, *Wege zur Europäischen Identität. Individuelle, nationalstaatliche und supranationale Identitätskonstrukte,* Berlin 2010 (Forum: Rumänien 7, Berlin).

[4] Pentru evoluția istorică generală a românilor, vezi Ioan-Aurel Pop, *Romanians and Romania: a Brief History*, New York, 1999.

[5] De altminteri, denumirea exactă folosită de D. Philipide nu este *Românìa*, ci *Rumunìa*, în acord cu specificul limbii grecești. Vezi Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București 1983, p. 28-34.

[6] Este vorba aici nu de numele domnului, ci al dinastiei (Bogdani sau Bogdănești) sub care, la un moment dat, țara a fost închinată turcilor.

[7] Primul descălecat era considerat cel al romanilor conduși de împăratul Traian.

[8] Numele medieval în limba română al polonezilor. Aceștia din urmă le ziceau locuitorilor Moldovei „valahi", iar celor din Țara Românească „multani" sau „moltani", iar țării „Multana" (fiindcă numele de „Valahia" sau „Țara Valahă" era deja dat de ei Moldovei).

[9] Miron Costin, *Opere alese. Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor. Viața lumii*, ediție de Liviu Onu, București 1967, p. 156-157.

[10] Nicolae Iorga, *La Romania danubienne et les barbares au VI-e siècle*, în „Revue belge de philologie et d'histoire", III, 1924, p. 35-50.

[11] Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești*, ediție de Ion Toderașcu, Iași 1998, p. 60-64 (ediția în limba franceză a apărut în 1943).

[12] Șerban Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Age*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 1, p. 15-24.

[13] Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a. București 1993, p. 17-51.

[14] Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*. București 1983.

[15] Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Mărturii interne. Român-românesc în textele românești din veacurile XV-XVII*, în „Studii. Revistă de istorie", XVII, 1964, nr. 5, p. 967-1000.

[16] Ștefan Ștefănescu, *De la Romania la România*, în „Arhivele Olteniei", Serie nouă, 1, 1981, p. 77-84.

[17] Stelian Brezeanu, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București 2002, passim.

[18] Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XI-II-XVI*, București 1998, p. 8-13.

[19] Vezi Gerd Baumann, Andre Gingrich, *Grammars of Identity, Alterity: a Structural Approach,* New York 2004.

[20] Numele acestea tradiționale, de *olasz* și de *oláh*, date de unguri italienilor și, respectiv, românilor, demonstrează indubitabil perceperea înrudirii celor două popoare romanice de către conștiința colectivă maghiară. Aceeași asemănare izbitoare între numele date italienilor și românilor se găsește și la multe popoare slave.

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

[21] Pentru specificul maghiarilor vezi, recent: Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. London-New York 2001.
[22] V. Arvinte, *op. cit.*, p. 41-44.
[23] Este însă evident că nu această conștiință – elitară și firavă – a fost decisivă pentru perpetuarea numelui Romei în etnonimul „român", ci anumite împrejurări istorice, parțial evocate în acest studiu.
[24] E. Stănescu (coord.), *Răscoala și statul Asăneștilor. Culegere de studii*. București 1989, p. 32-33; Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, ediție adăugită. București 1999, p. 242-243.
[25] Maria Holban (coord.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. I. București 1968, p. 322-323.
[26] După secolul al XVI-lea, odată cu marii cronicari moldoveni care au scris în limba română, cu Dimitrie Cantemir și apoi cu Școala Ardeleană, conștiința romanității se impune definitiv în mentalitatea românească.
[27] După cum se știe, s-au păstrat și în Occident etnonime provenite din latinescul *romanus*, dar numai sporadic, în cazul unor grupuri mai mici și izolate, înconjurate de germanici, ca de exemplu *romanșii* sau retoromanii din Elveția.
[28] Nu interesează, în cazul de față, că uneori, în Evul Mediu și în Epoca Modernă, termenul de vlah a avut, pe alocuri, și accepțiunea de țăran supus, de păstor (păcurar), de șerb (iobag) sau de „schismatic" (ortodox), cum se va vedea mai jos.
[29] Nu luăm aici în atenție în mod intenționat micul popor dalmat – între timp dispărut – din Balcani, vecin cu italienii, situat departe de românii nord-dunăreni și fără relevanță pentru tema noastră. De altminteri, dincolo de apartenența la latinitate, românii sunt cel mai numeros popor din sud-estul Europei.
[30] Vezi Neagu Djuvara (coord.), *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*. București 1996, cu opiniile specialiștilor Cicerone Poghirc, Petre Ș. Năsturel, Matei Cazacu, Neagu Djuvara, Max Demeter Peyfuss, Mihaela Bacu și Matilda Caragiu-Marioțeanu, în legătură cu denumirile generale de *români* (cu variante) și *vlahi* (cu variante), cu procesul de romanizare, raporturile vlahilor balcanici cu grecii și slavii, diaspora aromână, aromânii și naționalismele balcanice, asimilarea vlahilor etc.
[31] Termenul de *provincia* se referă probabil la împărțirea lumii creștine (catolice) în „provincii ecleziastice" de către curia papală.
[32] Ș. Turcuș, *Prima mărturie străină despre etnonimul „român" (1314)*, în „Cele trei Crișuri" (Oradea), seria a III-a, an I (2000), nr. 7-9 (iulie-septembrie), p. 6.
[33] Plasarea ortodocșilor („schismaticilor") între „păgâni" se mai întâlnește în epocă, în anumite medii exclusiviste occidentale (catolice).
[34] Ș. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire. The Romanians în the 13-th Century*, Cluj-Napoca 1998, p. 13-136.
[35] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 49-51.
[36] Archivio di Stato di Milano, Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, carteggio 640, fascicolo Ragusa, nn (nenumerotat).
[37] V. Arvinte, *op. cit.*, p. 191-192.
[38] Imre Nagy (editor), *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, vol. VIII. Budapest 1891, nr. 5, p. 9-11; Imre Szentpétery (editor), *Regesta regum stirpis Arpadianae critica diplomatica*, vol. I, partea 1 (1001-1270), Budapest 1923, nr. 157, p. 50; vezi

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

Alexandru Simon, *Între coroanele Arpadienilor și Asăneștilor: implicațiile unui document de la Béla III*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. XXVIII, 2010, p. 127-136.

[39] De notat faptul că înaltul pontif îl numește pe Ioniță „roman" și nu „vlah" și spune că înșiși românii se consideră de origine romană.

[40] Eugen Stănescu (coord.), *Răscoala și statul Asăneștilor. Culegere de studii*, București 1989, p. 32-33.

[41] I.-A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca 1991, p. 141-151.

[42] Influențat de anumite curente culturale de la începutul secolului al XX-lea, mai ales de sămănătorism (al cărui animator a fost) și de poporanism, de forța vieții noastre rurale, de perenitatea țăranului, Nicolae Iorga a văzut în primele creații politice românești niște produse ale poporului, ale unei democrații țărănești *sui generis*. De aici și epitetul de „populare" din denumirea de „Romanii populare". Ulterior, a revenit, nuanțând mult lucrurile și admițând contribuția majoră a unei clase superioare, de boieri, numiți de el și „cavaleri". Vezi N. Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, ediție de Ș. Papacostea, București 1984, p. 405-406.

[43] Chiar și în Occident, termenul de „roman" avea sens politic și nu etnic, după cum reieșea clar chiar și din numele Imperiului Romano-German, chemat oficial, de la finele secolului al XV-lea, „Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană".

[44] Vezi Cesare Alzati, *În inima Europei. Studii de istorie religioasă a spațiului românesc*, ediție de Ș. Turcuș, cu postfață de I.-A. Pop. Cluj-Napoca 1998, p. 81, nota 4.

[45] Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc…* , p. 249-253.

[46] Prezența consoanei „l" în *Romaniola* sau *Romandiola* poate să încerce o apropiere de forma originară („Românioara"?) sau să fie o inserție a umanistului iezuit, fie spre a suna bine în adaptarea sa latină diminutivată, fie sub influența limbii sale materne maghiare.

[47] *Ibidem*, p. 252-253.

[48] N. Iorga, *Români și Slavi, Români și Unguri*, București 1922, p. 9.

[49] Cu sensul de „s-au tradus".

[50] < *Li Seculj*>, *vedendosi malmenare,/ domandono adiuto a soy vicinj chiamatj Valachi, quali antichamente furo Romanj et tengano lo lor parlare latino et romano fin in questo tempo,/ et sono valenti hominj a cavalo* [...]. Archivio di Stato di Milano, Archivio Ducale Sforzesco, Potenze Estere, Venezia, carteggio 354, 1468, fascicolo Febbrario, nn (nenumerotat). Vezi I.-A. Pop, Al. Simon, *The Venetian and Walachian Roots of the Hungarian-Ottoman Truce of Spring 1468: Notes on Documents from the States Archives of Milan*, în Iulian-Mihai Damian, I.-A. Pop, Mihailo Popović, Al. Simon (editori), *The Italian Peninsula and the Europe's Eastern Borders. 1204-1669* (*=Eastern and Central European Studies, I*). New York – Oxford – Basel – Frankfurt-am-Main – Wien 2012, passim.

[51] Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evum Mediu…* , p. 245.

[52] I. M. Damian, *Gli umanisti italiani e l'etnonimo medievale dei romeni. Una nuova fonte*, în Lauro Grassi (a cura di) *Studi per sessant'anni della Biblioteca Romena di Freiburg*, Genova 2011, p. 9-23.

[53] András Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I (1468-1540), Budapest 1914, p. 242-244 (text latin integral); Maria Holban (coord.), *op. cit.*, p. 247 (fragment tradus în românește).

[54] *Romei*.

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)

[55] *Sti Rominesti?*
[56] *Sai tu romano?*
[57] Maria Holban, *op. cit.*, p. 322.
[58] *Scisne… Romane?*
[59] *Num Romanus sit.*
[60] Anton Verancsics, *Összés munkái*, vol. I, în L. Szalay: *Monumenta Hungariae Historica*, seria a II-a, Scriptores, vol. II. Pest 1857, p. 119-151 (text latin integral); Maria Holban (coord.), *op. cit.*, p. 403 (fragment tradus în românește).
[61] Wolfgangus Kowachoczy, *De administratione Transylvaniae Dialogus. Adiecta est ad Maximum et Victorem Poloniae Regem Gratulatio*. Claudiopoli Transilvanorum 1584, 34 file; A. Armbruster, *Romanitatea românilor…* , p. 135; C. Alzati, *În inima Europei…* , p. 85; I.-A. Pop, *Națiunea română medievală…* , p. 121.
[62] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea 1 (1358-1600), ediție de N. Iorga. București 1911, p. 659-660.
[63] În numeroase mărturii de epocă, inclusiv decizii ale dietei Transilvaniei, locuitorii țării sunt caracterizați sub aspect religios ca „Christiani" (ungurii, sașii și secuii) și „Valachi", fiind evident faptul că un etnonim (*Valachus*) era utilizat spre a defini apartenența la o confesiune (ortodoxia).
[64] Este de notat și reciproca: unor grupuri mici de vlahi balcanici și se spunea „ciobani", așa cum românilor din Transilvania li se spunea sporadic și „iobagi".
[65] Thede Kahl, *Ethnizität und räumliche Verbreitung der Aromunen in Südosteuropa.* (= Münstersche Geographische Arbeiten 43), Münster 1999; idem: *Etnonime la aromâni* [Ethnonyme bei den Aromunen], în Academia Română, Institutul de Filologie Română (ed.), *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*, Iași 2004, p. 264-273; idem, *Istoria aromânilor*, București 2006; Cicerone Poghirc, *Romanizarea lingvistică și culturală în Balcani. Supraviețuiri și evoluție*, în Neagu Djuvara (coord.), *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*. București 1996, p. 13-17.
[66] C. Alzati, *În inima Europei…* , p. 78.
[67] *Ibidem*.
[68] *Ibidem*, p. 86, nota 16.
[69] Reluarea denumirii de Dacia s-a făcut sub impulsul umanismului, din exteriorul societății românești, prin maniera autorilor epocii Renașterii de a arhaiza denumirile de locuri din epoca lor. În acest fel, Țările Române (dar și Danemarca!) erau numite Dacia, Ungaria devenea Pannonia, Bulgaria și Serbia – Moesia etc. Din aceste scrieri umaniste și postumaniste au reînviat și autorii români numele de Dacia. Se cuvine reamintit aici faptul că Johannes Honterus scria pe faimoasa sa hartă din secolul al XVI-lea numele de Dacia peste teritoriile Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei.
[70] Vezi I.-A. Pop, *The Religious Situation of the Hungarian Kingdom in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, în Celia Hawkesworth, Muriel Heppell, Harry Norris (Ed.), *Religious Quest and National Identity in the Balkans*. London 2001, p. 78-90; idem: *Church and State in Eastern Europe During the Fourteen Century. Why the Romanians Remained in the Orthodox Area,* în „East European Quarterly" (Colorado, USA), 1995, XXIX, nr. 3, p. 275-284.
[71] Vezi Brigitta Schmidt-Lauber (Hg.), *Ethnizität und Migration. Einführung in Wissenschaft und Arbeitsfelder,* Berlin 2007.

BDD-A31159 © 2020 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:39 UTC)